

OBSERVAȚII ASUPRA MORMINTELOR ȘI RESTURILOR OSTEOLOGICE UMANE DIN CUPRINSUL AȘEZĂRILOR GUMELNIȚENE DE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

Studiul ritului și ritualului funerar pentru o anumită cultură poate oferi informații foarte interesante cu privire la universul spiritual al civilizației respective. Datele arheologice oferă elemente care pot arunca o lumină mai ales în ceea ce privește ritul funerar. Ritualul nu poate fi cunoscut în mod direct, însă, prin apelul la etnografie, se pot emite ipoteze care să ne apropie, eventual, de adevăr.

În lucrarea de față am lăsat deoparte necropolele, care au fost mai atent studiate, ocupându-ne numai de înmormântările din cadrul așezărilor. La acestea, am mai adăugat și posibilele înmormântări cu caracter ritual, ca și cele câteva schelete descoperite în contexte nu foarte clare, plus oasele umane izolate, descoperite, de asemenea, în cadrul așezărilor.

Facem de la început precizarea că am avut în vedere atât cazurile din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița, cât și cele aparținând aspectului Stoicani-Aldeni, ca aspect regional al culturii Gumelnița.

În ceea ce privește resturile osteologice umane din așezări, acestea pot fi grupate în trei categorii (fig. 1):

- A. înmormântări între locuințe;
- B. înmormântări sub locuințe;
- C. alte cazuri.

Pentru a oferi o imagine cât mai clară a fiecărei situații, vom enumera, pentru fiecare categorie în parte, descoperirile făcute. Astfel, în grupa **înmormântărilor între locuințe**, pot fi încadrate următoarele morminte (fig. 2):

1. La Vidra (jud. Ilfov), în stratul de cultură Gumelnița A₁ (Vidra IIA), a fost descoperit un mormânt de inhumație al unui adult, aflat la 6,80 m adâncime. Acesta era chircit pe partea dreaptă, cu craniul orientat spre NV și privirea spre SV. Genunchii sunt ridicați până la înălțimea bazinului, iar cotul mâinii drepte este așezat pe genunchiul drept. Pe umărul stâng avea un craniu și câteva coaste detașate, dintre care unele aveau urme de tăieturi. La picioarele scheletului s-au găsit două lame de silex, iar la înălțimea genunchiului stâng, trei vertebre umane. La cotul mâinii drepte, ca și la toate încheieturile membrelor, s-au găsit mici pietre roșii. La picioarele acestui schelet, puțin mai adânc, era și un schelet aparținând unui copil de vârstă foarte mică¹. În legătură cu oasele umane disparate descoperite în acest mormânt, de jur-împrejurul scheletului, D.V. Rosetti le consideră ca făcând parte din inventarul funerar al mormântului, în timp ce E. Comșa consideră că ele aparțin unui alt mormânt, al cărui schelet a fost deranjat din vechime și oasele împrăștiat². Am putea fi tentați să credem că, în cazul coastelor prezentând tăieturi este vorba de un sacrificiu făcut cu ocazia înmormântării individului respectiv, însă cum un alt asemenea caz nu a mai fost descoperit în arealul culturii Gumelnița, s-ar putea să fie vorba, mai degrabă, de un alt mormânt deranjat.

2-3. Tot la Vidra, în dreptul albierii care desparte așezarea în două, într-un strat aparținând probabil fazei de tranziție, la aproximativ 1,80 m adâncime, au fost descoperite de către D.V. Rosetti două schelete de copii situate la mică distanță între ele, așa cum informează E. Comșa, pe baza datelor oferite de autorul descoperirii³. Ambele schelete erau așezate în poziție chircită, pe partea dreaptă, cu craniul orientat spre NV. E. Comșa face referire la aceste schelete în două locuri. În primul material în care se referă la aceste schelete, E. Comșa afirmă că unul din ele avea, în dreptul șoldurilor, două plăcuțe ornamentale, triunghiulare, făcute din fragmente de valve de cochilii și perforate la fiecare vârf⁴. În cel de-al doilea material afirmă că la ambele schelete s-au găsit astfel de plăcuțe, dar dreptunghiulare și că erau așezate câte două, față în față, ca și cum ar fi servit drept cataramă⁵. Faptul

¹ Dinu V. Rosetti, *Săpăturile de la Vidra – raport preliminar*, în *PMMB*, 1, 1934, p. 20-21, 38-39.

² Eugen Comșa, *Riturile funerare din epoca neolitică pe teritoriul RPR*, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, București, 1960, p. 94.

³ Eugen Comșa, *Considérations sur le rite funéraire de la civilisation de Gumelnița*, în *Dacia*, N.S., IV, 1960, p. 12. În monografia închinată culturii Boian (*Istoria comunităților culturii Boian*, București, 1974, p.212.) același autor vorbește despre “două schelete apropiate între ele”. Deosebirea de formulare față de prima semnalare (“situés à faible distance l’un de l’autre”) ne face să ne întrebăm dacă este vorba de un singur mormânt (dublu) sau de două morminte simple.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Idem, *Istoria comunităților culturii Boian*, București, 1974, p. 212.

că plăcuțe au fost descoperite numai la unul din schelete (dacă e să ne luăm după primul articol) ne îndeamnă să credem că este vorba de două morminte diferite.

LOCALITATE	ÎNMORMÂN- TĂRI ÎNTRE LOCUIŢE	ÎNMORMÂNĂRI SUB LOCUIŢE		ALTE CAZURI	
		CRANII	SCHELETE	CONTEXT NECLAR	OASE IZOLATE
ALDENI					1
BĂLĂNEȘTI – MUCHEA MARE		1			
BORDUȘANI – POPINĂ				5	7-10
BUCȘANI			1		
CĂSCIOARELE – OSTROVEL	4	3	9		
FĂRÇAȘU DE SUS	1x2				
GLINA – LA NUCI					X
GUMELNIȚA				1; X	X
HĂRȘOVA			1		X
IPOTEȘTI – LA CONAC					1
IZVOARELE – FÂNTÂNELE	1				
LIȘCOTEANCA	1				
LUNCAVIȚA – CETĂȚUIE				1	
RADOVANU – LA MUSCALU	6				1
RADOVANU – NEGULEASA	2				
SUCEVENI	1x2				
SULTANA	1				1
TANGĂRU					X
VIDRA	3			X	1

Fig. 1.

4. La Izvoarele-Fântânele (jud. Ilfov) a fost dezvelit un mormânt din faza de tranziție. Groapa mormântului are formă ovală neregulată, iar scheletul, aparținând unui bătrân, este chirchit moderat, pe stânga, cu craniul spre NE. Brațele erau îndoite din cot, cu palma dreaptă sub craniu, iar cea stângă în dreptul obrazului. Nu exista inventar⁶.

5. În satul Fărcașu de Sus (jud. Olt), în apropierea unei locuințe din faza de tranziție, la 0,50 m adâncime, a fost descoperit un mormânt dublu de înhumatie. Scheletele, aparținând unei femei și unui bărbat, ambii adulți, chirchiți pe stânga, orientați cu capul spre V-SV și cu brațele îndoite, erau așezate unul în spatele celuilalt, bărbatul îmbrățișând femeia. La gâtul femeii se găseau o serie de perle mici, cilindrice, roșii. În mormânt era și o bobită de cupru⁷.

6-11. La Radovanu (jud. Ilfov), în așezarea din punctul *La Muscalu*, E. Comșa a descoperit șase morminte de copii aparținând fazei de tranziție. Dintre acestea, numai la patru s-a putut preciza poziția scheletelor. Acestea au fost înmormântate în poziție chirchită, pe partea stângă, cu craniile orientate pe direcțiile E-NE 72°, E-SE 100° (două schelete), E-SE 111°. Nici unul nu avea inventar⁸.

12-13. Tot la Radovanu, în punctul *Neguleasa*, unde se afla așezarea deschisă, M. Comșa a descoperit două morminte, unul de adult și altul de copil, ambii înmormântați în poziție chirchită, cu craniul orientat spre E, aparținând tot fazei de tranziție⁹.

⁶ Idem, *Sondajele de la Izvoarele*, în *Materiale*, IX, 1970, p. 89.

⁷ W. Wolski, D. Nicolaescu-Plopșor, *Considerații pe marginea unui mormânt dublu de înhumatie descoperit în comuna Fărcașele, jud. Olt*, în *SCA*, tom 7, 1970, 1, p. 3.

⁸ E. Comșa, *Mormintele neolitice de la Radovanu*, în *SCIVA*, 49, 1998, 3-4, p. 268, 271, 273, M_{8.9}, M₁₄, M₁₆₋₁₇, M₂₁

⁹ *Ibidem*, p. 273-274, M₂₄ și M₂₅; Idem, *op.cit.*, 1974, p. 218; Idem, *Complexul neolitic de la Radovanu*, în *CCDJ*, VIII, 1990, p. 68, fig. 29.

LOCALITATE	CHIRCIT PE		CRANIUL ORIENTAT PE DIRECȚII APROPIATE DE	
	STÂNGA	DREAPTA	EST	VEST
VIDRA		X		X
		X		X
		X		X
IZVOARELE	X		X	
FĂRCAȘU DE SUS	X			X
	X			X
RADOVANU – LA MUSCALU	X		X	
	X		X	
	X		X	
	X		X	
	—	—	—	—
	—	—	—	—
RADOVANU – NEGULEASA	—	—	X	
	—	—	X	
CĂSCIOARELE – OSTROVEI	—	—	—	—
	—	—	—	—
	—	—	—	—
	—	—	—	—
SULTANA	X		X	
LIȘCOTEANCA	—	—	X	
SUCEVENI	X		X	

Fig. 2

14-17. La Căscioarele-Ostrovei (jud. Ilfov), în stratul Gumelnița A₂, au fost descoperite patru schelete de copii mici doi la capătul nord-vestic și doi la cel sud-estic al șanțului de sondaj stratigrafic (nu se furnizează alte date)¹⁰.

18. La Sultana (jud. Ilfov), a fost descoperit în cursul unei cercetări periegetice, prin 1942, de către B. Ionescu, pe versantul sud-estic al așezării gumelnițene, un schelet în poziție relativ chircită, pe stânga, cu craniul spre S-E, care se găsea la 1,50 m adâncime. Lângă piept se afla un os de animal, despre care nu se știe dacă făcea sau nu parte din inventarul funerar. E. Comșa atribuie mormântul așezării gumelnițene¹¹.

19. La Lișcoteanca (jud. Brăila) a fost descoperit un mormânt izolat în așezarea aparținând aspectului Stoicani-Aldeni. Scheletul a fost înmormântat în poziție chircită, cu capul spre NE. Inventarul era compus dintr-un capac, o fusaiolă de lut ars și o copită de cabalină¹².

20. La Suceveni (jud. Vaslui) a apărut un mormânt dublu de înhumație, descoperit la 4 m sud-est față de platforma locuinței neolitice numărul V. Scheletele aparțineau unui adolescent de 17 ani, de sex masculin, și unui copil de până într-un an. Craniul adolescentului, orientat spre E, era culcat pe partea stângă, cu fața spre S. Brațele, îndoite din cot, aveau palmele aduse în față. Scheletul copilului se afla în dreptul abdomenului tânărului. Inventarul funerar al mormântului era compus dintr-o piatră de râșniță de mână și câteva oase mari de animale¹³.

Este destul de dificil de explicat care ar putea fi sensul acestor morminte, de vreme ce, pentru aceeași perioadă, sunt atestate și necropole, cum sunt cele de la Vărăști¹⁴, Radovanu¹⁵ sau Dridu¹⁶.

¹⁰ Vl. Dumitrescu, *Édifice destiné au culte découvert dans la couche Boian-Spanțov de la station-tell de Căscioarele*, în *Dacia*, N.S., XIV, p. 7.

¹¹ E. Comșa, *op.cit.*, în *Dacia*, N.S., IV, 1960, p. 11.

¹² I.T. Dragomir, *Contribuții privind ritul funerar și credințele magico-religioase la comunitățile aspectului Stoicani-Aldeni*, în *Danubius*, XVI, 1996, p. 188.

¹³ *Ibidem*, p. 188-190.

¹⁴ E. Comșa, *Necropola gumelnițeană de la Vărăști*, în *AnB*, IV, 1, 1995, p. 55-189.

¹⁵ *Idem*, *op.cit.*, 1998, p. 265-276.

¹⁶ *Idem*, *Contribuție la cunoașterea ritului funerar al purtătorilor culturii Gumelnița (Grupul de morminte de la Dridu)*, în *Aluta*, 10-11, 1980, p. 23-32.

În legătură cu mormintele de copii din așezarea de la Radovanu, ca și cu cele de la Vidra, E. Comșa consideră că aceștia, morți din diferite cauze, erau îngropați aproape exclusiv în cuprinsul așezărilor, lângă locuințe. Tot el consideră că nu este vorba de jertfe umane, ci de oglindirea dragostei materne față de copiii mici, mormintele lor aflându-se, probabil, la mică distanță de locuințele mamelor¹⁷. O altă explicație ar putea fi faptul că, eventual, se ajunsese treptat la un obicei funerar care nu permitea îngroparea copiilor în cadrul necropolelor, fiind posibil ca regula să fie legată și de obiceiul inițierii în tradițiile comunității¹⁸. Această ipoteză poate fi contrazisă de faptul că în cele trei necropole aparținând culturii Gumelnița de pe teritoriul României au fost descoperite și morminte de copii, e drept, în număr redus în raport cu mormintele de adulți. Astfel, la Dridu, din nouă morminte, numai unul singur aparține unui copil mic¹⁹, la Radovanu, din cele 17 morminte aparținând necropolei, cele de copii sunt în număr de cinci, iar cele de adolescenți sunt în număr de trei²⁰, iar la Vărăști, din cele peste 120 de morminte aparținând necropolei, 33 aparțin unor copii și cinci unor adolescenți²¹. Această situație s-ar putea explica prin inexistența unor practici foarte bine stabilite, rămânând la latitudinea conducătorului spiritual al fiecărei comunități să hotărască pentru fiecare caz în parte.

Ipoteza conform căreia înmormântarea în cadrul așezării ar fi un indiciu al neinițierii în tradițiile comunității poate fi contrazisă și de faptul că, în majoritatea situațiilor, este vorba și de adolescenți sau adulți. E. Comșa încearcă o explicație și pentru aceste morminte, și anume că defunctul ar putea reveni astfel printre ai săi²².

Alte motive ale îngropării unor persoane adulte în cadrul așezării ar mai putea fi:

- a) lipsa unei necropole aparținând respectivei așezări;
- b) faptul că individul respectiv era străin de comunitate;
- c) un studiu etnografic a arătat că, la unele triburi, indivizii, (adulți sau copii) care nu au murit de moarte naturală, ci din alte cauze (mușcăături de șarpe, fulgere, înecare cădere din copac, sinucidere etc.) sunt excluși de la înmormântarea obișnuită²³.

Cum s-a putut observa și din descrierea mormintelor, majoritatea erau chircite pe partea stângă. Nu se poate explica, deocamdată, care este semnificația depunerii pe această parte. Deși scheletele de la Vidra sunt toate chircite pe parte dreaptă, se poate presupune că depunerea pe stânga este practica uzuală a comunităților aparținând culturii Gumelnița²⁴.

S-a discutat mult în legătură cu semnificația poziției chircite. În funcție de gradul mai accentuat sau mai moderat al poziției chircite, se poate presupune că unele dintre schelete au fost legate înainte de a fi înmormântate, sugerând existența unei temeri de "cadavrele vii"²⁵. Aceeași poziție chircită ar putea imita fie poziția pruncului în pântecul mamei (pământul ar reprezenta mama), fie poziția din timpul somnului²⁶. Aceste ultime două variante de interpretare duc, în final, la același lucru, la speranța unei "re-nașteri"²⁷. Această credință ar putea explica și inventarul aflat în unele morminte, probabil obiecte personale ale defunctului, a căror existență presupune nu numai credința într-o supraviețuire personală, cât și certitudinea că defunctul își continuă activitatea specifică într-o altă lume²⁸. (Poate de aceea nici unul din mormintele care ar putea fi trecute la categoria mormintelor rituale nu conține inventar, sufletul /spiritul defunctului, în acest caz, urmând o altă traiectorie decât cel al morților obișnuiți).

Se mai poate observa că majoritatea scheletelor aveau capul orientat pe direcții apropiate de E. Numai în trei cazuri se specifică direcția ca fiind NV sau V-SV, cei cu capul spre NV fiind așezați pe partea dreaptă. În general, se consideră că orientarea cu capul spre E ar putea reprezenta intenția de a

¹⁷ Idem, *Un obicei funerar al purtătorilor culturii Boian*, în *CCDJ*, V-VII, 1988-1989, p. 29.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ vezi nota 16.

²⁰ vezi nota 15.

²¹ vezi nota 14.

²² Idem, *op.cit.*, 1960, p. 27-28.

²³ N. Boroffka, recenzie la: Heidi Peter-Röcher, *Kannibalismus in der prähistorischen Forschung. Studien zu einer paradigmatischen Deutung und ihren Grundlagen*, Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie, 20, Aus dem Seminar für Ur- und Frühgeschichte der Freien Universität Berlin, Bonn, 1994, X, în *SCIVA*, 46, 1995, p. 85.

²⁴ E. Comșa, *op.cit.*, în *Dacia*, IV, 1960, p. 22.

²⁵ M. Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, București, 1999, p. 19-20.

²⁶ E. Comșa, *Ritul și ritualul funerar al purtătorilor culturii Boian și Gumelnița din Muntenia*, în *AMN*, 1995, 32/1, p. 262.

²⁷ M. Eliade, *op.cit.*, p. 19-20.

²⁸ *Ibidem*.

lega soarta sufletului de traiectoria soarelui, deci, din nou apare speranța unei “re-nașteri”²⁹. Ipoteza aceasta poate fi argumentată și prin faptul că aceste comunități, fiind agricole, elaborează o religie cosmică, concentrată în jurul misterului central: înnoirea periodică a Lumii. Creativitatea religioasă a acestor comunități a fost suscitată de misterul nașterii, morții și al renașterii, identificat în ritmul vegetației³⁰.

Tot acestei categorii de interpretări i se circumscrie și cea oferită de I.T. Dragomir, care afirmă că așezarea morților cu fața³¹ spre soare și lumină, ca și poziția mâinilor, care, în cele mai multe cazuri, erau îndoite din cot și aduse cu palmele în zona feței, în semn de prosternare, sunt semne ale existenței unui cult al soarelui³².

Se mai poate face o observație privitor la poziția scheletelor și anume că orientarea capului ar putea fi în legătură directă cu partea pe care a fost așezat defunctul³³ (fig. 3). Astfel, scheletele așezate pe partea stângă au, în general, craniul orientat pe direcții apropiate de E, în vreme ce scheletele așezate pe partea dreaptă au craniul orientat pe direcții mai apropiate de V. Se poate observa că singurul lucru comun este orientarea privirii pe direcții apropiate de S. În acest caz, se ridică întrebarea dacă nu cumva direcția privirii este elementul cheie, și nu orientarea capului, cum s-a considerat până acum. Oare orientarea privirii spre S și originea sudică a comunităților culturilor Boian și Gumelnița să fie o simplă coincidență³⁴? Deși D.V. Rosetti respinge această posibilitate³⁵, considerăm că, totuși, ea nu poate fi complet neglijată, cel puțin în ceea ce privește comunitățile Gumelnița de pe teritoriul României.

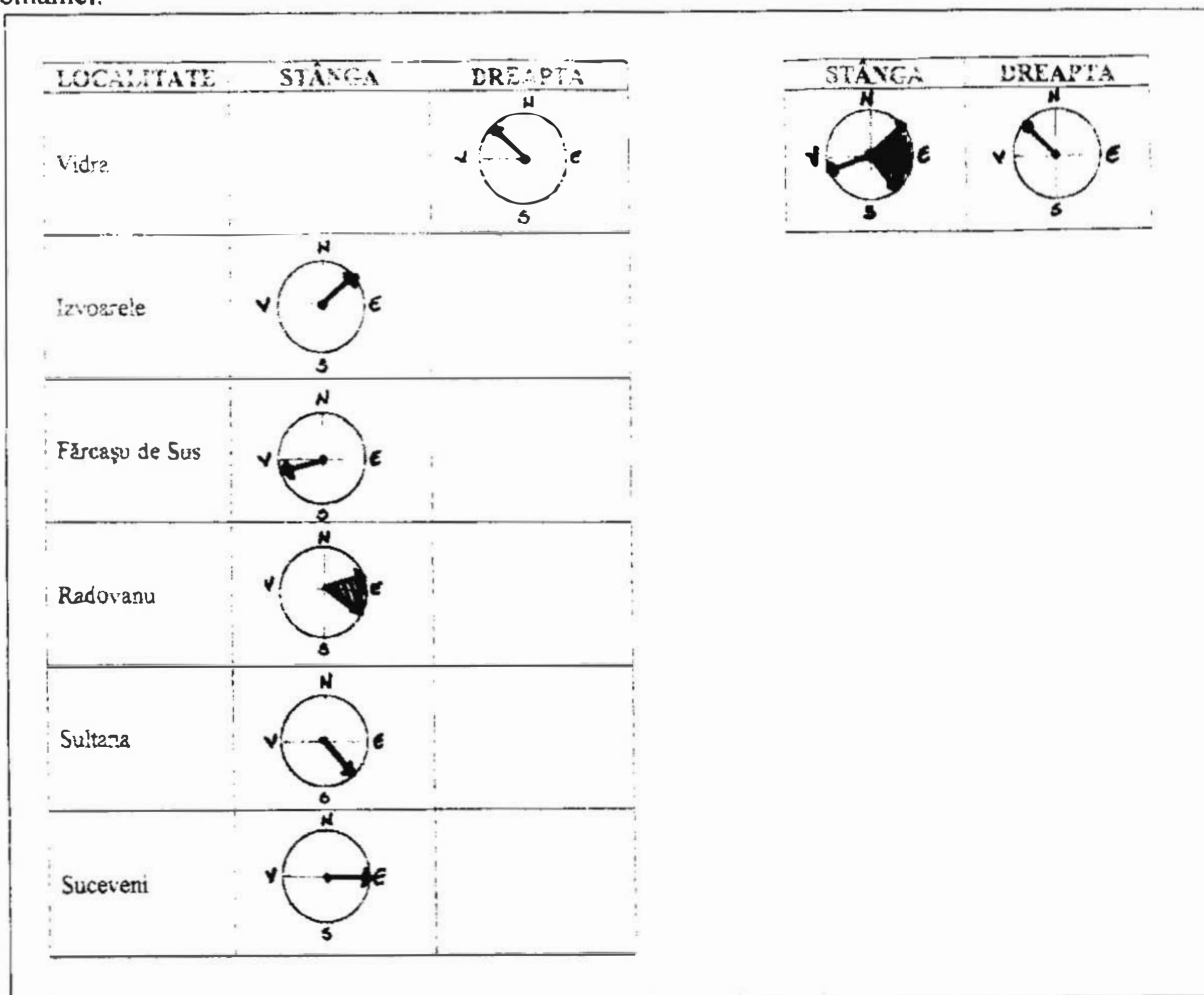

Fig. 3.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem, p. 38.

³¹ Sau capul?

³² I.T. Dragomir, *op.cit.*, p. 191.

³³ E. Comșa, *op.cit.*, în *Dacia*, IV, 1960, p. 23.

³⁴ M. Ebert, *Reallexicon*, XIII, p. 385.

³⁵ D. V. Rosetti, *op.cit.*, 1934, p. 38.

Se mai poate observa, în cazul mormântului de la Vidra, că scheletul a fost înconjurat cu pietricele roșii. Acestea ar putea fi echivalentul ocrului roșu, folosit deseori ca substitut ritual al sângelui, deci simbol al vieții, semnificând credința într-o supraviețuire post-mortem³⁶. Asemenea cazuri mai sunt atestate pentru faza de tranziție, dar ele aparțin unei necropole, și anume cea de la Vărăști.

O altă observație se mai poate face cu privire la mormintele duble, descrise la început. Practica acestui tip de înmormântare este mai mult o abatere de la regulă, ea realizându-se numai în situații speciale, când între persoanele înmormântate astfel exista o legătură strânsă încă din timpul vieții.

Deosebit de interesante sunt cazurile în care resturi omenești au fost descoperite sub locuințe, acestea ridicând problema sacrificiilor umane făcute în cadrul unui ritual de fundare a unei noi construcții. Am folosit formula de “resturi omenești” și nu cea de “schelete”, pentru că există și situații în care s-au descoperit numai crani izolate sub locuințe.

1-2. La Căscioarele-*Ostrovel*, în stratul Gumelnița B₁, în apropiere de cuptorul unei locuințe, chiar sub podina de lut ars de pe care se ridica gardina lui exterioară, s-au găsit două crani umane, la 60 cm unul de altul. După poziția lor păreau că priveau unul spre celălalt. Ambele crani au fost retezate de la baza cutiei craniene³⁷. În plus, s-a observat că podeaua nu fusese găurită³⁸. Nu este greu, deci, de tras concluzia că aceste crani au fost îngropate ritual, înainte de fundarea locuinței. Faptul că în cuprinsul celorlalte locuințe degajate în stratul superior al acestei așezări nu s-a mai descoperit ceva asemănător, s-ar putea explica, în opinia lui Vl. Dumitrescu, eventual, prin importanța pe care această locuință va fi avut-o în cadrul comunității³⁹.

3. Tot în această așezare, în 1964, într-un strat anterior Gumelniței B₁ (probabil Gumelnița A₂), sub chirpicul ars al unei locuințe, s-a găsit un craniu uman, de asemenea fără vertebre⁴⁰.

4. La Bălănești-*Mucnea Mare* (jud. Buzău), în așezarea Stoicani-Aldeni, în apropierea unei grămezi de chirpic ars, a fost descoperit un craniu izolat, presărat cu ocr. Pe el se afla un vas în fragmente, care conținea ocr. S-a presupus că e vorba de un craniu îngropat ritual⁴¹.

De ce craniu și nu schelet întreg? Poate pentru că în societățile arhaice craniul era considerat drept un sediu al “spiritului”. Astfel, craniul, sursă de putere, devenea obiect de cult⁴².

Schelete întregi, descoperite sub locuințe, sunt atestate în următoarele locuri:

1-7. La Căscioarele-*Ostrovel*, sub resturile locuinței unde a fost descoperită macheta de sanctuar, ca și sub resturile unei locuințe vecine, au fost descoperite șapte schelete de copii foarte mici, ale căror gropi penetrau, câteodată, până la resturile calcinate ale pereților construcțiilor din stratul inferior⁴³. Numărul mare de schelete găsite sub dărâmăturile celor două locuințe, situate mai mult sau mai puțin în centrul așezării, s-ar putea explica, după Vl. Dumitrescu, tocmai prin poziția centrală a acestor case⁴⁴.

8. Această ipoteză este susținută și de faptul că, sub locuința din stratul aparținând fazei A₂, în care s-a descoperit macheta, se afla locuința din stratul Boian-Spanțov, în care s-au descoperit coloanele pictate. Sub această a doua locuință, destul de aproape de coloane, s-a descoperit scheletul unui adult, culcat pe partea dreaptă, într-o poziție chircită accentuat, cu capul către N și privirea spre V-SV⁴⁵.

Această succesiune: locuință – schelete de copii – locuință – schelet de adult, completată de faptul că ambele locuințe, atât cea din stratul Gumelnița A₂, cât și cea din stratul Boian-Spanțov, au avut destinații speciale, de cult⁴⁶, creează impresia unei continuități, ca și cum această așezare ar fi fost centrul spiritual al comunităților Gumelnița de pe o arie mai întinsă, semnificație pe care a păstrat-o

³⁶ M. Eliade, *op.cit.*, 1999, p. 19.

³⁷ Vl. Dumitrescu, *Principalele rezultate ale primelor două campanii de săpături din așezarea neolitică târzie de la Căscioarele*, în *SCIV*, 16, 1965, 2, p. 223-224.

³⁸ Idem, *Căscioarele, a Late Neolithic Settlement on the Lower Danube*, în *Archeology*, New York, XVIII. 1, 1965, p. 37.

³⁹ Idem, *op.cit.*, în *SCIV*, 1965, p. 224.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ E. Comșa, *Die Bestattungssitten im rumänischen Neolithikum*. în *JMV*, 58, p. 144.

⁴² M. Eliade, *op.cit.*, p. 84.

⁴³ Vl. Dumitrescu, *op.cit.*, 1970, p. 7.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 18.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 5-24.; H. Dumitrescu, *Un modèle de sanctuaire découvert dans la station néolithique de Căscioarele*, în *Dacia*, N.S., XII, 1968, p. 381-394.

de-a lungul a cel puțin două faze de evoluție a acestei culturi. Scheletele descoperite sub podelele fiecăreia dintre cele două locuințe trebuie să fi aparținut unor indivizi sacrificați, în cadrul unui ritual, ce avea legătură, așa cum am afirmat, cu anumite ritualuri de fundare a unei construcții. În cazul adultului se poate face presupunerea că e vorba de mormântul unui personaj important, cu funcție magico-religioasă.

9. Sub alte locuințe din același strat nu s-a mai găsit decât un singur schelet de copil⁴⁷.

10. Un alt caz de înmormântare rituală este atestat la Bucșani (jud. Giurgiu), unde, între podelele unei locuințe, a fost depus, fără a i se săpa groapă, un copil în vârstă de până la 6 luni⁴⁸.

11. La Hârșova (jud. Constanța), în campania din 1995, a fost descoperit, sub o locuință, un copil de 5-6 ani, care suferea de o malformație a cutiei craniene și a coloanei vertebrale. Copilul fusese înmormântat chircit puternic, cu mâinile și picioarele legate, într-un material organic, probabil un sac. Copilul a fost așezat chircit pe stânga, cu capul spre E-SE. Faptul că a fost legat, ca și faptul că excrementele au fost conservate *in situ*, se pot constitui ca argumente în favoarea presupunerii că acel copil a fost sacrificat la fundarea locuinței⁴⁹.

Acum se poate pune problema care ar fi scopul acestor sacrificii. M. Mauss și H. Hubert consideră că numai zeul este în măsură să creeze liber, permanent, fără durere și consum de substanță. Omul, făptură creată, nu poate fi asemeni lui, de aceea el creează doar cu durere, suferință și sacrificiu. Astfel, pentru ca o creație umană să poată ființa, ea trebuie însuflețită, deci omul trebuie să îi sacrifice o ființă vie. De obicei se sacrifică un copil, deoarece spiritele copiilor, fiind pure, erau mai puternice și mai eficiente, putând deveni protectori ai construcției⁵⁰.

Sacrificiile de construcție au ca scop "însuflețirea" clădirii, dar, această însuflețire nu se face oricum (adică jertfindu-se pur și simplu o făptură vie), ci se face în conformitate cu un model, repetându-se actul inițial al creației. Cu alte cuvinte, sensul original al acestor sacrificii nu este "jertfa pentru a însufleți un lucru", ci "pentru că așa s-a făcut la început", când au luat naștere lumile și pentru că așa se însuflețește un lucru și i se conferă realitate și durată⁵¹.

O altă ipoteză care se bucură de o mare popularitate este aceea că o construcție supără duhul locului și el trebuie împăcat printr-un sacrificiu⁵².

S-a mai observat că, adesea, copiii sacrificați sufereau de diverse maladii sau malformații, denotând, eventual, un act voluntar de eugenie⁵³. Însă, actul voluntar de eugenie nu este singura explicație a acestui fenomen. Pe baza studierii unor legende, M. Eliade face o clasificare a temelor în care apar copii ce trebuie sacrificați. Astfel, există două situații:

- a) copilul, de obicei *surdo-mut*, sau *mai mic de 1 an*, vorbește când e adus la locul sacrificiului;
- b) copilul trebuie să vină de bunăvoie, cumpărat de la părinți, îndeosebi de la mamă⁵⁴.

Ideea este, în general, ca victima să nu se împotrivescă sacrificiului, iar o persoană cu un handicap fizic sau mental ar putea totdeauna să fie mai ușor convinsă de necesitatea sacrificiului.

"Copilul e un simbol ecumenic al începuturilor, al lucrului nou, al vieții totale, al evenimentelor excepționale, al trăinicieii, al eternității" (M. Eliade)⁵⁵.

În cea de a treia categorie, **alte cazuri**, am inclus următoarele două situații:

- a) cazurile în care nu este foarte clar contextul în care s-a făcut descoperirea;
- b) oasele izolate, fără conexiune anatomică, descoperite pe cuprinsul unei așezări.

Astfel, *din prima situație* fac parte:

a1. La Gumelnița (azi Oltenița, jud Ilfov), în stratul Gumelnița B, un schelet se găsea printre resturile de chirpic ars provenite de la o locuință. Era "lungit, cu fața în sus, sprijinindu-se puțin pe o

⁴⁷ Vl. Dumitrescu, *op.cit.*, 1970, p. 7.

⁴⁸ S. Marinesu-Bâlcu, R. Andreescu, C. Bem, T. Popa și M. Tănase, *Șantierul arheologic Bucșani (jud. Giurgiu). Raport preliminar. Campania 1998*, în *Buletinul Muzeului "Teohari Antonescu"*, anul II-IV, nr. 2-4, 1996-1998, p. 111.

⁴⁹ *Programul de cooperare arheologică româno-francez pe tell-ul neo-eneolitic de la Hârșova. Raport 1995*, București, 1995, p. 37.

⁵⁰ M. Mauss, H. Hubert, *Eseu despre natura și funcția sacrificiului*, Iași, 1997, p. 25-26.

⁵¹ M. Eliade, *Meșterul Manole*, Iași, 1992, p. 89.

⁵² *Ibidem*, p. 88.

⁵³ D. Popovici, Y. Riailand, *Viața pe malul Dunării acum 6500 de ani*, 1996, p. 56.

⁵⁴ M. Eliade, *op.cit.*, 1992, p. 82.

⁵⁵ *Ibidem*.

rână, cu oasele rupte”⁵⁶. Autorul descoperirii, Vl. Dumitrescu, consideră că individul a fost surprins de incendiu, în vreme ce E. Comșa afirmă că este vorba de o înmormântare⁵⁷.

a2. În *tell*-ul de la Luncavița-Cetățuie (jud. Teleorman), sub o locuință incendiată, aflată la 2,90 m adâncime, s-au descoperit oasele picioarelor și o parte din bazinul unui schelet uman⁵⁸. P. Hașotti afirmă că, în ceea ce privește interpretarea acestui caz, există două variante: fie incendiul l-a surprins pe defunct, ulterior producându-se un deranjament al stratului, fie e vorba de o înmormântare sub podeaua locuinței⁵⁹.

În nici unul din cazurile prezentate mai sus nu se face observația dacă oasele au urme de ardere, așa cum se presupune că ar fi căpătat în urma surprinderii individului de către incendiu. De aceea, înclin să cred că este vorba de înmormântări.

a3-5. La Bordușani-Popină (jud. Ialomița), într-un strat Gumelnița A₂, au fost descoperite trei morminte (M₁₄₋₁₆), toate trei aparținând unor copii. Vârsta acestora e cuprinsă între 1 an și jumătate și 8 ani. Deși descrierea din raportul de săpătură este făcută numai din punct de vedere antropologic, din planșele la care se face referire se poate deduce poziția acestor schelete. Astfel, M₁₄ și M₁₆ au fost așezați chircit pe stânga și cu craniul orientat pe direcții apropiate de NE, iar M₁₅ a fost așezat pe dreapta, cu craniul orientat, de asemenea, spre N-NE. Acest schelet (M₁₅) se pare că a fost împachetat foarte strâns, oasele lungi ale picioarelor fiind paralele între ele și paralele cu șira spinării⁶⁰.

a6. În același loc (Bordușani-Popină, stratul Gumelnița A₂), au fost descoperite rămășițele unui copil în vârstă de 7 ani, oasele acestuia fiind împrăștiate pe toată suprafața careului I6 (3x3m)⁶¹.

a7. Tot la Bordușani-Popină și tot într-un strat Gumelnița A₂, au fost descoperite resturi umane într-o groapă (tibia, *radiusul* și *cubitusul* stângi, fără să fie însoțite de vreun fragment cranian). Deși sunt foarte mici și gracile pentru o femeie adultă, toate epifizele sunt sudate, indicând o vârstă de aproximativ 20 ani. Lungimea *tibiei* corespunde unei vârste de 8 ani, în timp ce *radiusul* și *cubitusul* corespund vârstei de 12-13 ani. În opinia autoarei, această situație a unor oase foarte mici care aparțin unui adult e un caz de nanism, primul de o asemenea importanță în toată bibliografia de specialitate⁶².

Din păcate, în raportul de săpătură nu se face nici o precizare în legătură cu raportul dintre scheletele descoperite și locuințele aparținând aceluiași nivel.

a8. La Vidra, în stratul Gumelnița A₁ și în straturile superioare, au fost descoperite craniile umane izolate, în locuințe omenești, adesea lângă vatră⁶³.

a9. La Gumelnița au fost, de asemenea, găsite craniile umane izolate, în așezare⁶⁴.

În privința acestor ultime două situații, nu este foarte clar dacă acele craniile au fost îngropate sub podeaua locuinței, sau dacă au fost descoperite în interiorul locuințelor. Pentru prima variantă am discutat deja semnificațiile. În cazul celei de a doua variante se poate face presupunerea că prezența lor în interiorul locuinței ar fi avut una din următoarele semnificații:

- aparțineau unui străbun și era transmis, cu o anumită semnificație religioasă, din generație în generație;
- aparțineau unui dușman și erau păstrate ca trofeu.

În ceea ce privește *oasele izolate*, am avut în vedere descoperirile de la Vidra⁶⁵, Gumelnița⁶⁶, Glina-La Nucii⁶⁷, Sultana⁶⁸, Tangăru⁶⁹, Ipotești⁷⁰, Radovanu⁷¹, Hârșova⁷², Bordușani⁷³ și Aldeni⁷⁴.

⁵⁶ Vl. Dumitrescu, *Fouilles de Gumelnița*, în *Dacia*, II, 1925, p. 38.

⁵⁷ E. Comșa, *op.cit.*, în *Dacia*, IV, 1960, p. 11.

⁵⁸ Idem, *Raport preliminar asupra sondajului de lângă Luncavița, raionul Măcin*, în *SCIV*, III, 1952, p. 416.

⁵⁹ P. Hașotti, *Epoca neolitică în Dobrogea*, Constanța, 1997, p. 89.

⁶⁰ Ana-Cezarina Bălțeanu, capitolul referitor la studiul antropologic di *Archeological researches at Bordușani-Popină (Ialomița county). Preliminary report 1993-1994*, în *CercArh*, X, 1997, p. 93-95.

⁶¹ *Ibidem*, p. 95.

⁶² *Ibidem*, p. 94.

⁶³ D. V. Rosetti, *op.cit.*, p. 39.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ D. V. Rosetti, S. Morintz, *Săpăturile de la Vidra*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 73.

⁶⁶ Vl. Dumitrescu, *op.cit.*, 1925, p. 43.

⁶⁷ E. Comșa, *op.cit.*, în *Dacia*, IV, 1960, p. 11.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 13.

⁷⁰ Idem, *op.cit.*, 1974, p. 218.

⁷¹ *Ibidem*, p. 214.

⁷² D. Popovici, Yannick Riallard, *op.cit.*, p. 56.

⁷³ C. Bălțeanu, *op.cit.*, 1997, p. 95.

⁷⁴ E. Comșa, *op.cit.*, în *Dacia*, IV, 1960, p. 6.

Există mai multe opinii privind proveniența acestor oase, și anume:

a) provin din morminte mai vechi care, fiind săpate la mică adâncime, au fost răscolite cu ocazia unor lucrări ulterioare și aruncate la întâmplare;

b) acțiunea câinilor;

c) ar putea fi urme ale unui canibalism ritual (la Hârșova, oasele umane erau răspândite printre alte resturi menajere, aruncate într-o zonă de deșeur⁷⁵).

Nu cred că poate fi vorba de disprețuirea corpului defuncților⁷⁶, această ipoteză fiind infirmată de existența unor morminte și a unor necropole care atestă tocmai această grijă față de ce se întâmplă cu corpul omenesc după moarte. Descoperirea de oase umane în gropi menajere ridică o problemă. În primul rând, nu este bine delimitat sensul expresiei „groapă menajeră”, fiind, în general, presupus conceptul nostru privind resturile menajere (gunoi). În realitate, poate fi vorba, spre exemplu, de gropi destinate depunerii resturilor unor sacrificii⁷⁷.

În încheiere, se poate observa că o analiză a modului de dispunere a corpului unui decedat ridică foarte multe probleme, situațiile întâlnite fiind numeroase și variate. Numai o coroborare a informațiilor obținute pe cale arheologică cu cele rezultate în urma studiului antropologic și cu cele puse la dispoziție de studiile etnografice ar putea oferi niște răspunsuri cât mai apropiate de realitate.

RALUCA KOGĂLNICEANU
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”
Iași

OBSERVATIONS REGARDING THE GRAVES AND HUMAN BONE REMAINS FROM THE GUMELNIȚA TYPE SETTLEMENTS IN ROMANIA

SUMMARY

The study of the characteristic funerary ritual for a certain civilisation can offer new interesting pieces of information regarding the spiritual universe of that civilisation. For this article, I took into consideration the human remains discovered inside the settlements, and I grouped them into three categories:

- A. burials between the houses
- B. burials under the houses
- C. other cases

Beside the archaeological data, I also took into account the ethnological information regarding the subject.

⁷⁵ D. Popovici, Y. Riallard, *op.cit.*, p. 56.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ N. Boroffka, *op.cit.*, p. 85.